

УДК 355.535(477.75)«1827/1890»

Ст аріцин О. В.

ВІЙСЬКОВІ ТА ОХОРОННІ ФУНКЦІЇ КРИМСЬКОТАТАРСЬКИХ ЛЕЙБ-ГВАРДІЙСЬКИХ ПІДРОЗДІЛІВ (1827 – 1890 РР.)

Як відомо, перед сучасною історико-правовою наукою стоїть широке коло питань, вирішення яких може створити теоретичне підґрунтя для виконання завдань сучасного державної відбудови. Безперечно, що цю роботу необхідно здійснювати з урахуванням того, що багато сторінок вітчизняної історії були фальсифіковані з метою привести їх у відповідність до комуністичної ідеології та її догм.

Особливо це стосується минулого охоронних структур того політичного режиму, який існував до приходу більшовиків до влади. Фактично усе, що виникало і розвивалося у цій галузі за царату було оголошено антинародним, мало не злочинним. Тому дослідження носили упереджений характер. Вивчення минулого таких охоронних структур з об'єктивної точки зору було безперспективним і замінювалося політико-пропагандистськими опусами.

Разом із тим, в минулому охоронних структур Російської імперії знаходимо багатий і цінний досвід. Одним із цікавих сюжетів цієї історії є залучення до правоохоронної та військової діяльності місцевого населення Криму. Після закінчення Вітчизняної війни 1812 р. та закордонних походів 1813 – 1815 рр., чотири кримськотатарських полки остаточно були розформовані у 1817 р. Через десять років з метою запобігання введенню рекрутської повинності серед кримських татар, ветерани війни добилися формування, які утримувалися коштом народу гвардійських підрозділів.

Проводячи аналіз останніх досліджень і публікацій, треба звернути увагу на те, що дослідження в даній роботі розділено на дві групи – історико-фактологічну та термінологічно-правову. Публікації розглядаються на підставі оригінальних документів, які свого часу були опубліковані в спеціальних збірках. Серед попередників, які зверталися до окремих сюжетів з історії кримськотатарських лейб-гвардійських підрозділів треба зазначити дореволюційних дослідників І.Муфтизаде, Г.Габаєва, М.Дубровіна, А.Маркевича, С.Петина. Твори сучасних дослідників які були використані при написанні даної роботи визначаються більшим історизмом, але насичені новими архівними матеріалами. Серед таких дослідників треба назвати М.Масаєва, В.Петрова, Р.Аїрчинську.

Метою роботи є аналіз військових та охоронних функціональних обов'язків кримськотатарських гвардійців на підставі історичних та історико-правових джерел.

Військова та охоронна функції. Отже, перша черга двох третин ескадрону виступила із Сімферополя 20 квітня 1827 р. Це відбулося напередодні чергової російсько-турецької війни. Як загальновідомо, російські війська захопили Закавказзя, розгромили турків у Болгарії та впритул підійшли до Константинополя.

До бойових дій були залучені й ескадронці, які під командуванням М. Біясланова у складі лейб-гвардії звідно-козачого полку рушили до кордону Туреччини. Там лейб-гвардійський кримськотатарський ескадрон знаходився при головній квартирі імператора Миколи I [1]. Командували російськими військами за

ВІЙСЬКОВІ ТА ОХОРОННІ ФУНКЦІЇ КРИМСЬКОТАТАРСЬКИХ ЛЕЙБ-ГВАРДІЙСЬКИХ ПІДРОЗДІЛІВ (1827 – 1890 РР.)

Дунаєм генерал-фельдмаршал П.Х.Вітгенштейн, а з 1829 р. генерал-фельдмаршал І.І. Дібіч-Забалканський.

Лейб-гвардійський кримськотатарський ескадрон перейшов в конвої гвардійського штабу Дунай та фортецю Ісакчі. Берегом Чорного моря він рушив до фортеці Кюстенджи-Мангалія. Відтіля він прямував до під мури фортеці Варна. Службовці лейб-гвардійського кримськотатарського ескадрону приймали активну участь при осаді та штурмі цього укріпленого району. За подвиги ескадрон „разом із лейб-гвардії звідно-козачого полку заслужили срібні сурми”. Командир лейб-гвардії кримськотатарського ескадрону полковник А.Хункалов був вшанований „височайшим благоволінням у височайших наказах” [2]. До того ж, за цю турецьку кампанію полковник А.Хункалова було нагороджено срібною медаллю на георгієвській стрічці та імператорське благовоління, що було реалізоване пожалуванням річним жалуванням, яке видано було поза заліком „за внутрішнім станом” [3]. Кілька нижніх чинів лейб-гвардії кримськотатарського ескадрону за мужність і відвагу отримали відзнаки військового ордену.

Після закінчення війни, 7 жовтня 1829 р. ескадрон повернувся до Санкт-Петербурга під командування полковника А.Хункалова, який прийняв його за Дунаєм минулого 1828 р. [4].

Наступною військовою кампанією, де службовці лейб-гвардії кримськотатарського ескадрону приймали безпосередню участь у бойових діях була Східна (Кримська) війна 1853 – 1856 рр. Основний склад Лейб-гвардії кримськотатарського ескадрону знаходився у Санкт-Петербурзі під командою полковника Батир Челебі Муфтій-заде. Цей підрозділ було висунуто до фортеці Кронштадт. Головним завданням ескадрону була охорона узбережжя Балтійського моря, звідкля, очевидно, очікувався ворожий десант у безпосередній близькості до столиці держави. Пільгова частина цього підрозділу, яка знаходилася безпосередньо у Криму під командуванням ротмістра Омер бея Балатукова, була введена до складу загону генерал-лейтенанта Рижова і мужньо захищала Севастополь.

У ніч на 25 вересня 1854 р. регулярна кавалерія переправилася через річку Чорні та рушила на Федюхінські висоти. Лейб-гвардії кримськотатарський ескадрон знаходився попереду Лейхтенберзьких гусар. Роз'їзд напів-ескадрону затакував на Мекензієвій горі ворожі аванпости та захопив англійські роз'їзди, взявши у полон офіцера та п'ятьох нижніх чинів. Ця блискавична військова операція була відмічена головнокомандувачем військовими сухопутними та морськими силами у Криму генерал-ад'ютантом світлішим князем О.С. Меншиковим. Він особисто нагородив знаками військового ордену унтер-офіцера Сеїтшу Балова, рядових Селіма Абульхаїрова та Молладжана Ахметова із формулюванням „за удаль, проявленную в бою у Федюхінських висот” [5]. Цікава реакція Миколи I на цю подію. У своєму листі-відповіді від 3 жовтня) на ім'я генерала О.С.Меншикова він написав: „Радий, що гвардійські татари мали випадок показати себе, і ти добре зробив, що нагородив їх” [6]. Це було не тільки визнання бойових подвигів, але й політичною акцією. Справа у тому, що уряду, очевидно, були відомі випадки масової зради кримськотатарського населення у Західному та Східному Криму [7]. До того ж у складі турецького експедиційного корпусу служили кримські татари, що свого часу емігрували до Османської Порти.

Як вже зазначалося, лейб-гвардії кримськотатарський ескадрон приймав участь у битві біля Чорної річки, яка стало поразкою для російської армії. Вони перебували під командою генерал-лейтенанта Рижова. 4 серпня 1855 р. головний удар було нанесено на Федюхінські висоти, які утримували французи. Допоміжним

напрямок став наступ на Гасфортову гору, яку займали сардинські війська загальною кількістю до 60 тис. осіб.

Російські сили, чисельністю в 58 тис. осіб, зайняли позиції на південно західних схилах Мекензієвих та Інкерманських висот та почали наступ через річку Чорну двома колонами. Атаки, на жаль, велися не узгоджено, російські війська були мало керовані, резерви підтягнуті надто пізно. В результаті незадовільного керівництва вони понесли відчутні втрати. В цих важких умовах лейб-гвардійський кримськотатарський ескадрон поводить себе дуже достойно і сумлінно виконував свої обов'язки.

Трагічні і героїчні події Східної війни у Криму відповідно сприймалися серед кримськотатарської громади. Свідомством цього є виникнення пісні "Севастополь огюнде", яка перетворилася на народну [8].

Третьюю військовою кампанією, в бойових діях якої безпосередньо приймали участь службовці пільгових команд лейб-гвардії кримськотатарського ескадрону була російсько-турецька війна 1877 – 1878 рр. Вони знаходилися в діючій армії на Дунайському театрі військових дій при головній імператорській квартирі в Бозі.

В цій кампанії кримськотатарські лейб-гвардійці показали себе при штурмі Гірського Дубняка, Ловчі та Плевни. Серед нагороджених відзначаються штаб-ротмістр Бектемір мурза Абдураманчіков та корнет Алі бей Балатуков. Вони були нагороджені орденом Св. Анни IV ступеню із написом „за хоробрість” та отримали наступні чини. 1 червня 1878 р. в Великому Царськосельському палаці їх особисто нагороджував імператор Олександр II [9]. До того ж він подарував іменні шашки кавказького зразка у срібній оправі. За Гірський Дубняк і Теліш Осман Єшлавський отримав знак Військового Ордену (№ 70688) [10]. За бій під Ловчею знаками Військового Ордену були нагороджені „унтер-офіцери Сулейман Суїнов (№ 2173), Алі Уланов (№ 2174) та козак Осман Джеппаров (№ 2175)”. Кримськотатарських лейб-гвардійцям видали нагороди, які були встановлені для не християн [11]. Взагалі із 14 осіб нижніх чинів 5 отримали відзнаки військового ордену.

Свої функціональні обов'язки кримськотатарські гвардійці виконували бездоганно і в мирний час. В цей період на них покладалася охоронна функція. Про вірність військовому обов'язку свідчать численні нагороди за вірну службу. Наприклад, Батир-Челебі Муфтій-заде, який командував лейб-гвардії кримськотатарським ескадром з 1850 по 1862 рік, пішов у відставку в чині генерал-майора. За сумлінне і відповідальне виконання своїх обов'язків він був нагороджений бронзовою медаллю на андріївській стрічці. Після закінчення військових дій у Східній війні йому 26 серпня 1856 р. було вручено орден Св. Станіслава другого ступеня (очевидно встановленого для мусульман зразка), а 30 серпня 1858 р. до нього додано імператорську корону.

Цікава військова доля і сина цього генерала. І.Муфтій-заде почав свою військову службу 16 липня 1857 р. корнетом, а закінчив 20 квітня 1893 р., коли І.Муфтій-заде був звільнений із військової служби з присвоєнням звання полковника з правом носіння мундира і відповідною пенсією. За свою бездоганну службу в гвардії він часто отримував нагороди – ордени, цінні подарунки та позачергове підвищення у чині.

Відомо, що 20 жовтня 1869 р. І.Муфтій-заде було нагороджено орденом Св. Станіслава III ступеня (установленого для нехристиян) [12]. 19 листопада 1875 р. офіцер знову був нагороджений орденом Св. Станіслава наступного ступеня [13].

Як вже зазначалося, І.Муфтій-заде за свою вправність у військових змаганнях отримував цінні нагороди із рук імператора. Так, 24 серпня 1863р. за прицільну

ВІЙСЬКОВІ ТА ОХОРОННІ ФУНКЦІЇ КРИМСЬКОТАТАРСЬКИХ ЛЕЙБ-ГВАРДІЙСЬКИХ ПІДРОЗДІЛІВ (1827 – 1890 РР.)

стрільбу в змаганнях офіцерського складу в присутності імператора Олександра II він завоював другий приз – двоствольну рушницю з особистим вензелем царя [14].

І.Муфтій-заде був не тільки влучним стрільцем. Відомо, що він брав активну участь у фехтуванні на еспадронах. І знову в “присутності найвищої персони” 2 квітня 1864 р. йому вдалося відзначитися. За відмінне фехтування І.Муфтій-заде двічі завоював другий приз – шаблю в срібній оправі конвойного його величності зразка [15]. 24 липня 1866 р. І.Муфтій-заде ще раз відзначився у фехтувальному змаганні і показав другий результат у присутності імператора Олександра II [16].

„За відзначення на службі” 30 серпня 1871 р. І.Муфтій-заде отримав позачергове звання штаб-ротмістра [17].

Головнішими функціями лейб-гвардійських кримськотатарських підрозділів були військова та охоронна. Вони завжди перебували при особі імператора та його родини. Але помітна була їхня суто військова служба. Перспективою подальших досліджень може стати вивчення охоронної функції лейб-гвардійських кримськотатарських підрозділів і особливо у мирний час.

В цьому є нагальна потреба для правильного військово-патріотичного виховання курсантів Кримського юридичного інституту ХНУВС, особливо кримськотатарської національності.

Література:

1. Габаев Г. С. Крымские татары под русскими знамёнами (краткая справка). – СПб., 1913. – С. 13.
2. Дело по прошению генерал-майора Ахмет бея Хункалова о внесении его в родословную дворянскую книгу Таврической губернии (21.10. 1835 – 14. 02. 1895). – ГААРК, ф. 49, оп. 1, д. 5802, л. 3-9 (об.); Масаев М. В. Крымскотатарские генералы (Кая-бей Балатуков и Ахмет-бей Хункалов) : исторические портреты // Доля. – 1999. – № 1(8). – С. 23
3. Дело по прошению генерал-майора Ахмет бея Хункалова о внесении его в родословную дворянскую книгу Таврической губернии (21.10. 1835 – 14. 02. 1895). – ГААРК, ф. 49, оп. 1, д. 5802, л. 3-9 (об.); Масаев М. В. Крымскотатарские генералы (Кая-бей Балатуков и Ахмет-бей Хункалов) : исторические портреты // Доля. – 1999. – № 1(8). – С. 23
4. Муфтязеде И. М. Очерк столетней военной службы крымских татар с 1784-1904 гг. (по архивным материалам). – Симферополь, 1905. – Ш, С. 27
5. Петров В. П. Из истории крымскотатарских воинских формирований в составе русской армии в конце XVIII – начале XX вв. // Проблемы истории Крыма: Тез. докл. науч. конф. (23-28 сент.) / СМ КАСР. СГУ им. М. В. Фрунзе. – С.: Редотдел Крым. упр. по печати, 1991. – Вып. 2. – С. 43.
6. Дубровин Н. Ф. История Крымской войны. – СПб., 1900. – т. 2. – С. 35.
7. Маркевич А.И. Таврическая губерния во время Крымской войны. По архивным материалам.– Симферополь: Бизнес-Информ, 1994.– С. 14 – 17, С.25. (267 с.)
8. Кырымтатар халкъ йырлары / Топлагъан ве тертип эткенлер Ильяс Бахшыш, Эдем Налбандов. – Акъмесджит: “Таврия” нешрияты, 1996. – С. 306.
9. Петин С. Собственный его императорского величества конвой. Исторический очерк.– СПб: Тип. А.С.Суворина, 1899.– С. 223.
10. Петин С. Собственный его императорского величества конвой. Исторический очерк.– СПб: Тип. А.С.Суворина, 1899.– С. 208.
11. Петин С. Собственный его императорского величества конвой. Исторический очерк.– СПб: Тип. А.С.Суворина, 1899.– С. 197.
12. Аирчинская Р. Муфтій-заде и меценаты// Голос Крыма.– 1997, 10 января.– № 2; Масаев М.В. Из истории рода Муфтязеде// Культура народов Причерноморья.– 2001.– № 24.– С. 117.
13. Аирчинская Р. Муфтій-заде и меценаты// Голос Крыма.– 1997, 10 января.– № 2; Масаев М.В. Из истории рода Муфтязеде// Культура народов Причерноморья.– 2001.– № 24.– С. 117.
14. Там само// Голос Крыма.– 1997, 10 января.– № 2.
15. Там само// Голос Крыма.– 1997, 10 января.– № 2.
16. Там само// Голос Крыма.– 1997, 10 января.– № 2.
17. Там само// Голос Крыма.– 1997, 10 января.– № 2; Масаев М.В. Из истории рода Муфтязеде// Культура народов Причерноморья.– 2001.– № 24.– С. 117.

